

MATUŠKA, Alexander: DIELO IV. OSOBNE A NEOSOBNE. Editor: Stanislav Matuška. Úvodná štúdia: Vladimír Petřík. Bratislava : Tatran, 2014. 276 s.

Niekde v kútiku je však taká iskrička, že všetko hádam na niečo bolo, že malo zmysel, zdrap zmyslu.

A. Matuška: Osobne a neosobne, s. 221.

Finis coronat opus? – Ako 4. a záverečný zväzok edičného podujatia „diela“ A. Matušku vyšiel súbor jeho životopisných, spomienkových, úvahových a bilančných textov – *Osobne a neosobne*. Možno ho prijať a prečítať ako podnet na niekoľko asociácií, úvah a otázok.

Na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov v súvislosti s domácim časopi-seckým publikovaním *Navrávačiek* D. Tatarku (*Slovenské pohľady*, 1989, č. 7, a 1990, č. 3) ponúkla sa asociácia, že na začiatku pomyselného žánrového radu dialogických podujatí, či už orálnych a následne prepisovaných-redigovaných alebo východiskovo písomných, podujatí, zastupujúcich vlastne klasicky koncipované autobiografie alebo memoá-re, sú rozhovory s A. Matuškom zo *Slovenských pohľadov*, 1971, č. 1 – 12.¹ Z kľúčových autorov literatúry po r. 1945 do naznačeného žánrového radu vstúpil korpusom *Z rozhovorov...* A. Bednár (časopisecky *Slovenské pohľady*, 1989, č. 1 – 12, knižne ako celok v roku 1994) – je to rodinno-literárny dvojhlas A. Bednára s ich iniciátorkou K. Kenížovou-Bednárovou, a ďalej V. Mináč knihou rozhovorov v réžii P. Holku *V košeli zo žihľavy* (1992). – V súhre s premenami spoločenského života, literárneho života či prevádzky

¹ Málanko si už dnes v naznačených súvislostiach spomenie na knihu L. Szántóa Október a moja cesta k marxizmu (Bratislava : VPL, 1967). Úvod znie totiž takto: „Milý čitateľ, knihu, ktorú práve otváraš, som nikdy nenapísal. Vyrozpáral som ju svojim priateľom a známym...“ (s. 5). (Tiráž jej vznik potom konkretizuje – „text na základe záznamov z besied pre vydanie upravil A. Mensatoris“.) Práve A. Matuška v roku 1964 pri autorových sedemdesiatinách akoby v predstihu, anticipačne napísal: „Má za sebou vpravde bohatý život, stačil by na román; a jeho cesty, cesty života to boli, na ktorých nemálo nabháral – počínajúc učiteľským pôsobením za mladi kdesi na Kysuciach, pokračujúc ruským zajatím, príslušnosťou k skupine DAV a končiac jeho prácou po oslobodení a dneškom. O tom všetkom vie akademik Szántó rozprávať s vtipom a – sebaíroniou, že by mu ju mohli závidieť všetci tí, čo vážia oveľa menej ako on a hádam preto berú sami seba až privážne, vznášajú v tomto ohľade dokonca nároky na druhých; vie o tom hovoriť s veselosťou srdca, ktorú nemusí predstierať, lebo ju vlastní a to napriek tomu, že sa pod šumivou penou nepochybne oboznámil aj s trpkastým jadrom; vie o tom vravieť s epickou iskrou, vzácnou u ľudí jeho typu. V úhrne tak, že z jeho osobného zaujatia o vlastnú minulosť vyvstáva pred poslucháčom aj čosi iné, reflexy doby, počiny ľudí, dejiny – s onými zvláštnymi a oživujúcimi podrobnosťami, ktoré nenájdete v nijakej knihe, pretože na ne možno „prísť“ práve len v rozhovore, zočí-vočí úzkemu kruhu poslucháčov...“ (stať Je to Ladislav Szántó, citované podľa *Od včerajška k dnešku*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1978, s. 367 – 368).

a podôb verejnej seba-prezentácie za posledných dvadsaťpäť rokov stal sa žáner knižne publikovaného rozsiahlejšieho rozhovoru, centrovaného biograficky a profesne, takmer súčasťou spoločenskej kompletnosti zainteresovaných aktérov.

Spomenutá asociácia vedie však ešte ďalej, k ďalším analógiám. *Navrávačky* D. Tarku majú podobu zredigovaných prepísaných magnetofónových záznamov autentických rozhovorov, podobu literarizovanú (editori M. M. Šimečka a J. Langoš), tak vyšli v samizdate, exile knižne a doma časopisecky, ako aj po rokoch ich iniciátorkou E. Štolbovou polemicky voči tomu predloženú podobu prepísaného podkladového zvukového materiálu aj s jej explicitnou slovnou-motivačnou účasťou: *Navrávačky* s D. Tarkom (2000). Čitateľ-pamätník spomienkové podujatie A. Matušku eviduje tiež vo viacerých verziách. Sú to rozhovory zo *Slovenských pohľadov* z roku 1971, ďalej kniha *Osobne a neosobne* z roku 1983 (editor S. Matuška) a napokon verzia v aktuálnej edícii. K rozhovorom v *Slovenských pohľadoch* sa pochopiteľne vracia editor zväzku *Osobne a neosobne* z roku 1983. Vynechanie otázok zdôvodňuje nezavŕšeným zámerom A. Matušku prepracovať pôvodné rozhovory na knihu spomienok; z mimovaného dialógu sa tak stáva asociatívne kontinuálny text, vždy rozvíjajúci či obkružujúci početnými medzitulkami uvedené či naznačené čiastkové témy. K svojmu podielu na rozhovoroch s A. Matuškom sa vehementne prihlásil J. Vanovič vo zväzku *Chvála a skepsa* s podtitulom „kniha o Matuškoví“ z roku 2007.² J. Vanovič tu ako podstatnú časť svojho zväzku reprodukuje „útržky z rozhovorov“ z *Romboidu* (1970, č. 1), venovaného šesťdesiatinám A. Matušku, i prvých šesť rozhovorov zo *Slovenských pohľadov*. V druhej polovici rozhovorov za paravánom redakcie vlastnými otázkami dialogický charakter naďalej mimoval samotný A. Matuška, aspoň podľa tvrdenia J. Vanoviča, písuceho „cum ira et studio“. A tak v aktuálnej edícii zrkadlovo S. Matuška ponecháva rozhovory č. 7 – 12 v pôvodnej podobe, bez vynechávania otázok, ba tak trochu zrkadlovo tvrdí, že v prvej polovici vynechaním otázok „vďaka tomu Matuškov text okamžite získal väčšiu sviežosť a bezprostrednosť. Zároveň sa posilnil jeho spomienkový charakter“ (s. 259), zatiaľ čo zainteresovanému J. Vanovičovi sa v jeho zväzku z roku 2007 vec javila tak, že „nahrádzaním pôvodných otázok dodatočnými medzitulkami a vypúšťaním textových častí, v prvých šiestich rozhovoroch, svedčiacich o pôvodnom dialógu, text knihy stratil rozhovorovú, bezprostrednú sviežosť a medzi otázkami a odpoveďami isté očakávanie, ba napätie“ (s. 203 – 204). Ako vidieť, pomimo akejkolvek ironie voči zainteresovaným je tu čo odkázať do potenciálnej pozornosti ako jednu

² Keďže je to záležitosť neradostná, nemilá zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov (šifrovanie mena, anonymizácia, resp. jeho cenzúrne vytesňovanie), azda najlepšie bude dať tu slovo zrejme J. Vanovičom iniciovanému vecnému svedectvu či dobrozdaniu Š. Strážaya ako vtedajšieho redaktora *Slovenských pohľadov*: „V Slovenských pohľadoch roku 1971 v číslach 1 – 12 vychádzali Rozhovory s Alexandrom Matuškom, ktorých iniciátorom, autorom celej koncepcie otázok v číslach 1 – 6 bol Július Vanovič (...) Pretože sa rozhovory už v čase svojho vzniku stretli s mimoriadnym ohlasom čitateľov a okrem nich jestvujú ešte ďalšie materiály (Romboid, 1970, č. 1, ako aj doteraz neuverejnené Vanovičove nahrávky na magnetofónových páskach), s rozsiahlejším syntetickým portrétom Alexandra Matušku by vytvorili nový, zaujímavý, komplexnejší a vlastne prvý ucelený súbor o tomto významnom predstaviteľovi slovenskej kultúry“ (VANOVIČ, Július: *Chvála a skepsa*. Ivanka pri Dunaji : Knižná edícia časopisu *Fragment*, 2007, s. 206).

z mnohých tém adeptom či skôr adeptkám textologických slovakistických štúdií, resp. ich školiteľom či skôr školiteľkám.³

V úvode k aktuálnej edícii *Osobne a neosobne* V. Petrík ako dobovo ústretový rámec spomienkového podujatia A. Matušku pripomína, ako čas od polovice šesťdesiatych rokov po začiatok sedemdesiatych bol spontánne priaznivý pre pestovanie spomienkového žánru. V samotných *Slovenských pohľadoch* vtedy vychádzali na pokračovanie spomienky J. Smreka, T. J. Gašpara, M. Urbana, A. Plávku... V roku 1971, v čase publikovania rozhovorov s A. Matuškom zároveň v celom ročníku boli prítomné ako cyklus či rubrika *Miscellanea* J. Čajaka ml. a texty napísané Pavel Bunčák rozpráva – jedno i druhé s výraznou spomienkovou dimenziou. – V súvislosti s rozhovormi s A. Matuškom azda treba pripomenúť, že žáner časopiseckého rozhovoru odkazuje ešte retrospektívne na diskusnú, dialogickú atmosféru podstatnej časti šesťdesiatych rokov. Kniha J. Vanoviča *Antidialogy* z roku 1968 ako kniha rozhovorov so slovenskými spisovateľmi, publikovaných v *Slovenských pohľadoch*, zostáva podnes reprezentatívnou, profilovou knihou desaťročia i svojho autora. V československom kontexte tu bol zrejme iniciátorom žánru A. J. Liehm nevelkým zväzkom *Rozhovor* z roku 1965 – dialógy s predstaviteľmi stredoeurópskej a západoeurópskej kultúrnej ľavice (od G. Lukácsa cez S. de Beauvoir a J.-P. Sartra až po J. Kotta či M. Butora) mali byť inšpiráciou pre domáce hľadania. Kniha rozhovorov s českými a slovenskými spisovateľmi *Generace*, v roku 1969 edične zmarená, vychádzala hneď v zahraničných prekladoch, doma v roku 1990. J.-P. Sartre v rozsiahlej úvodnej eseji k francúzskemu vydaniu (je k dispozícii v českej edícii z roku 1990) príznačne hovoril o nej ako o „spoločnej rozprave o dvadsiatich piatich rokoch československej histórie“, ba pre značnú časť desaťročia šesťdesiatych rokov, jeho literárne, esejistické, filozofické ambície, možno aktualizovať dávny komeňanský titul – „všeobecná rozprava o náprave vecí ľudských“.

Späť k A. Matuškov! Cez stránky *Osobne a neosobne* ako palimpsest mi presvitá dávne juvenilné či infantilné zaujatie, resp. spomienka naň. Pretrváva v súvislosti s poéziou spomienka na Matuškovu umenie lyrického citátu – z K. Tomana, J. Horu, F. Halasa, K. Biebla, S. Jesenina (v preklade B. Mathesia). (V eseji *Stretnutia* z roku 1966, knižne v *Človek v slove* z roku 1967, umenie citátu – popri G. Apollinairovi v preklade Š. Žáryho, domácim J. Kráľovi či L. Novomeskom, to bola iniciačná sugescia zo Slova čistého Š. Krčméryho, neblednúca ani po desaťročiach.) Bola to evokácia pre A. Matušku určujúcich zjavov pražskej filozofickej fakulty a vôbec súdobejšieho českého písania o literatúre – s knihami F. X. Šaldy a J. Mukařovského by sa človek čitateľsky neminul ani na bratislavskej filozofickej fakulte polovice sedemdesiatych rokov, ale za upozornenia napr. na V. Jiráta pri čítaní jeho zväzku esejí *Uprostřed století* z roku 1948 bol človek vďačný A. Matuškov. Dnes by to bolo Matuškovu videnie súdobejšieho poézie na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov či modernej poézie vôbec: „*Aj, lepšia' poézia ešte nedávno*

³ Aspoň dve editorské-korektorské drobnosti ako seba-potvrdenie, že človek číta ako-tak pozorne! Na s. 76 je pasáž, kde A. Matuška spomína na svoje gymnaziálne profesorovanie a v predchádzajúcich verziách textu použil na charakteristiku názov prózy J. Bodenka *Križ profesora Hunku*, tu sa z neho stal „Huska“ a do menného registra vstúpil ako – Huska, Anton. – *Medailóny* z roku 1960 nevyšli vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ, ale v SVKL.

– odhliadnuc od mála výnimiek – vážila svoje slovo tak trochu z hotového, zatiaľ čo teraz aj tá najlepšia a práve ona z nevidena a nevysslovena; kedysi aj dobrá báseň prichodila so zásobou istôt alebo aspoň nádeje; teraz práve báseň na úrovni sa norí do tiesne tiesní, je bezmocná v bezpomocnom svete, rozmnožuje ešte jeho bezmoc (čím nehovorím, že som – v poézii – za pomoc rýchlu, pohotovú a promptnú) – ďaleko sme od Baudelaira, podľa ktorého lyrický básnik vymáha návrat strateného raja; ten dnešný nás vedie rovno do pekla (ale ta sa dostaneme aj sami), alebo nás z neho aspoň nevyvádza” (s. 109). Na pozadí tejto tak trochu patinovanej modernity azda iného A. Matušku, než akého zvykli pripomínať a prekryvať esejistickí „imitátori hlasov“, evokuje formulácia-spomienka niekdajšieho študenta banskobystrického klasického gymnázia A. Sládkoviča: „... hoci sme dlho čítali Vergilia – Aeneidu – nikdy som si k Vergiliovi nenašiel vzťah; možno teraz, cez Brocha (Smrť Vergiliova)“ (s. 36) a potom v súvislosti s „esejizovaním“ románu: „v (...) Smrti Vergiliovej sa však dejovo nehýbe už nič, všetko pokrýva pokojná (relatívne) esejistická hladina vnútorných dejov v umierajúcom básnikovi“ (s. 113). Alebo to môže byť uznanlivá zmienka pri žánri eseje a jej paradoxoch o W. Benjaminovi a jeho eseji Rozprávač, inšpirovanej N. Leskovom. Ba človek sa tu dostane aj k malému recenzent-skému zadost'učineniu:⁴ pri štylistickej kritike, praktizovanej v tridsiatych rokoch A. Matuškom a J. Felixom, z nemeckej romanistiky sa asociatívne vynoril L. Spitzer (aj vďaka krásnej českej edícii J. Pelána a J. Stromšíka – Spitzer, L.: *Stylistické studie z románských literatur*. Praha : Triáda, 2010) a k tomu teraz patrí nepovšimnutá či zabudnutá formulácia A. Matušku o tridsiatych rokoch: „Keby som ho bol vtedy poznal (v skutočnosti som sa s ním zoznámil oveľa neskoršie), bol by býval mojim človekom Leo Spitzer, ktorého ‚Sprachwissenschaft‘ záležala v skúmaní ‚Wortkunst‘ v kľúčí, že všetko jazykovo príznačné poukazuje na vnútorný svet, na dušu slovesného umelca...“ (s. 46). – Aj v dôsledku členenia na prvú časť akoby kontinuálne spomienkovú a druhú časť dialogickú, čitateľ si akosi uvedomuje, že od polovice štyridsiatych rokov sa stráca latentná epická osnova, nastupuje reflexia, bilancia, zjavná alebo skrytá polemika či apologetika.⁵

Poznámky a doplnky nie sú len materiálom na seminár z textológie typu „v tvorivom laboratóriu spisovateľ“ či „texty A. Matušku v stave zrodu a v pohybe“, ale všeličo si tu možno s chuťou, záujmom či dojatím podčiarknuť. Zrejme dobové čisté dada z päťdesiatych rokov by mohla znamenať veta-záznam: „Pujmanová počula v Číne Bagara recitovať“ (s. 256). Niečo pre editora poézie J. Kostru do sprievodných materiálov – k Matuškovým formuláciám o „do pianissím stíšenej, často úskočnej melodike“, o „poézii krásnej, obsažnej prostoty“ atď. (Náleziská, *Slovenské pohľady*, 1970, č. 12 ku Kostrovmu jubileu – „Naša známosť trvá od mladi, a teda už chvíľu; po prvý raz som ho videl pred štyridsiatimi rokmi“ – s. 100) môže si priradiť azda časovo ani nie vzdialenú formuláciu: „J.K.: Nežný lyrik, ktorý dokázateľne nikomu vedome neublížil. A jednako odroň, pretože nikdy nikomu nepodal pomocnú ruku“ (s. 210). Ale k slovu sa dostáva aj kritikova či esejistova žitá lyrika z vlastných fondov a pohnutí: „Čo vás dojímalo? – Slzy starých žien, bezhlavý, do seba ponorený, bezmocný a predsa akoby súhlasný plač, súhlas

⁴ Porov. recenznú úvahu nad triptychom Dielo I, II, III – *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 1, s. 77 – 83.

⁵ V Poznámkach a doplnkoch, čo tvoria v aktuálnej edícii asi tretinu zväzku, o tom svedčí nenaplnená osnova: *Po profesúre*

vyjadrujúci s tým, že je to už tak, ako to je a nie ináč“ (s. 219). Poryvy k nekanonickému predvedeniu či aspoň zaznamenaniu slovenského sveta – F. Juriga a J. Maliarik: „*On bol gargantuovskou odpoveďou uslintanému Maliarikovi... (...) O Jurigovi – ktorý bol pol Bloya – platí len, že je rabelaisovský (bez diela!)*“ (s. 241). Po výpočte Matuškových dávnych, apokryfných či nekanonických „známych“ (vzhľadom na vtedajší oficiálny kánon slovenskej kultúry) „*Launer, Záborský, Lajčiak, Hroboň, Král, Maliarik, Štefanovič, Smetana – každý na svoj spôsob...*“ konštatovanie-povzdych: „*veľa čudákov na taký malý národ*“ (s. 242 – 243).

K. Toman, ktorého poéziu A. Matuška citoval a esejisticky ju evokoval vo viacerých medailónoch, na jeseň 1945 krátku poznámku k súboru svojich zbierok *Báseň* uzavrel slovami: „Sbohem, čtenáři.“ V roku 1946 zomrel. A. Matuška v prvej polovici sedemdesiatych rokov pri hľadaní knižnej podoby svojich dovtedy publikovaných, redigovaných, dopĺňaných textov nemal dôvod ešte myslieť na rozlúčku. Kriticky i „ľudsky, priveľmi ľudsky“ sa meral domácou tradíciou žánru od J. Kollára po súčasníkov, v tejto oblasti úspešných, ako J. Smrek či A. Plávka (s. 173). A predsa: nielen v nedopísaných, nesceľených, fragmentárnych spomienkach, ale v každom literárnom texte môže byť niečo z listu na rozlúčku, posledného listu, odkazu, testamentu, epitaflu... Čítanie je potom truchlením/smútením za tým, čo bolo, čo mohlo byť, čo sa neudialo. – A. Matuška dnes (t. j. v posledných desaťročiach)? U R. Chmela to bývalo zasadzovanie A. Matušku do non-konformnej línie slovenského myslenia a písania, ktorú on sám opakovane evokoval a rád sa v nej videl, ďalej situovanie do kánonu slovenskej literárnej eseje a literárnohistoriografické situovanie do akoby už sedimentovaných premien slovenskej medzivojnovnej kritiky v generačno-dobovej zostave M. Pišút, M. Chorváth, J. Felix. Nezavŕšeno-sklamano-odmietnuté „eckermannovstvo“ J. Vanoviča vedie ku konfrontácii jeho niekdajšieho „hrdinu“ s F. X. Šaldom a V. Černým – s výsledkom vopred zrejším, jasným. U J. Pašteku v súvislosti s monografickou prácou o J. Felixovi je skôr pozadím pre Paštekom vyzdvihovanú Felixovu integritu a mnohostrannú výkonnosť. U V. Petrika je to

Toto obdobie sa začalo Povstaním

Výšetrovanie, udanie...

Úrady, redakcie, vydavateľstvá

* * *

Bratislava po oslobodení

Smrek – Chrobák, Kostra

Zväz – cestovanie do Prahy

Aktív

Akadémia

(predtým rozličné zamestnania):

Národná obroda, Pravda, školstvo

Povereníctvo informácií

Horkýže moje úradovanie

Klub

Alkohol

Futbal

„Veľké“ postavy: Ondrejov, Viliam Chmel

Pominula sa kultúra Színházi élet a valčíkov z modrého Dunaja

rokmi nemenný rešpekt voči celkovému zjavu a gestu A. Matušku a zároveň evidovanie tohto gesta v konkrétnych podobách a premenách slovenskej literatúry, resp. kultúry 20. storočia.

V roku 2015 pri 100. výročí OPOJAZu I. Kalinin, uvádzajúc tému – V. Šklovskij: figúry a žánre teoretickej obrazotvornosti, pripomína zjav F. Nietzscheho ako kľúčový pre nový typ písania, správania, intelektuálneho osudu, a ďalej to rozvádza: „20. storočie urobilo toto ‚prekríženie‘ písania a biografie, vedúce k diskurzívnej hybnosti písania a k existenciálnej labilitě biografie, jednou z charakteristických črt doby, špecifickým spôsobom reakcie na epochu. Vnútri tejto histórie V. Šklovskij nadobúda nové susedstvo, ocitajúc sa v jednom rade ani nie tak s J. Tyňanovom a B. Ejchenbaumom, ako skôr s W. Benjaminom a B. Brechtom, G. Bataillom a R. Cailloisom, S. Treťjakovom a S. Ejzenštejnom.“⁶ Bude dôvod a príležitosť invenčne a inšpiratívne hľadať v textoch A. Matušku „prekríženia“ písania a biografie ako špecifického spôsobu reakcie na epochu a nové metonymické súmedznosti-susedstvá ich čítania? Čo tu predstavujú životopisné, spomienkové, úvahové a bilančné texty – *Osobne a neosobne?*

Fedor Matejov

Fedor Matejov, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: usllred@savba.sk

⁶Novoje literaturnoje obozrenije, No 133, 3' 2015, s. 167.